

Perspektiivinen realismi – parempi perustus kansalaisjournalismille?

Arkielämälle ja journalismillekin tyypillinen asennoituminen maailmaan on *realistinen*: todellisuus on tuolla ulkona esineen kaltaisena ja meistä riippumattomana, ja siitä on muodostettavissa oikeasuhteinen kuva ihmismieleen. Tämä kuva voidaan sitten ulkoistaa kirjoitukseksi tai muiksi esityksiksi. Esitys on tosi, jos se vastaa todellisuutta ja epätoisi jos se ei vastaa sitä; sovelletaan siis totuuden korrespondenssi- eli vastaavuusteoriaa. Tällainen realistinen asennoituminen on pohjalta myös kriittisessä tieteellisessä realismissa, vaikka itse tietoteoria onkin paljon sofistikoitumpi ja lukuisia varauksia sisältävä. Tiedotusopissa realismia on edustanut objektiivisen joukkotiedotuksen teoria, jonka suomalaisia edustajia ovat olleet mm. Hemánus¹ ja Tervonen (1980, 1986).

Viime vuosina yhteiskuntatieteissä on korostunut uuden konstruktivismi- ja vanhemman realismin vastakohtaisuus, yhteensopimattomuus. Sama eripaisuus on vallinnut myös konstruktivistisen tieteen ja realistisesti asennoituvan journalismin välillä. Tässä artikkelissa koko tätä perinteistä asetelmaa ravistellaan ja se pyritään näkemään uudella tavalla. Sekä vanha realismi että konstruktivismi nähdään lähtökohdiltaan liian rajoittuneiksi. Uutta ratkaisua etsitään "perspektiivisestä realismista", joka voittaa niin realismin kuin konstruktivisminkin vajavaisuudet; myös niiden jyrkkä vastakohtaisuus raukeaa. Perspektiivistä näkemystä sovelletaan kieleen ja retoriikkaan. Lopuksi sillä koetetaan perustella journalismin, erityisesti ns. kansalaisjournalismin toimintaohjelmaa.

Sitä vastoin uusi yhteiskuntatiede on jo vuosikausia ollut korostetun *konstruktivistinen*: tutkitaan sitä miten asiat on kulttuurisesti konstruoitu, rakennettu. Tämä näkemys ei perustu intuitiiviseen realistiseen tietoteoriaan, vaan paremmin tiedon sosiologiaan. Minkälaisena maailma esitetään, millaisin retorisin keinoin tämä tapahtuu, millaisia näkemyksiä uusinnetaan ja kenen etuja ne palvelevat?

Konstruktivistisen näkemyksen mukaan todellisuuden ja ihmisielen väliin astuu kolmas, välittävä tekijä: käsitteelli-

set rakenteet. Todellisuutta ei koskaan tavoiteta sellaisenaan, vaan se ilmenee ymmärryksellemme aina käsitteellisten rakenteiden välineistöllä tuotettuna. Ja koska ihmisillä on käytettävissään erilaisia ymmärtämistä mahdollistavia käsitteellisiä rakenteita, muodostuu myös heidän käsityksensä todellisuudesta erilaiseksi. Koska suoraa pääsyä todellisuuteen ei ole, ei mitään esitystä voida verrata itse todellisuuteen sinänsä. Ainoa mitä voidaan verrata toisiinsa, on todellisuudesta tuotetut erilaiset ymmärrykset. Kysymys totuudesta palautetaan usein sosiaaliseen valtapereliiniin: ne joilla on eniten valtaa saavat vakiinnutettua oman käsityksensä valitsevaksi totuudeksi ja muut näkemykset saavat epätotuuden leiman.

Realistinen ja konstruktivistinen käsitys ovat keskenään yhteismitattomia. Ensimmäinen puhuu siitä vastaako jokin esitys todellisuutta. Toinen kieltäytyy puhumasta tästä ja keskustelee vain tavoista, joilla todellisuus tuotetaan ymmärryk-

sellemme. Tämänkaltainen vastakkaisuus on keskustelun alaisena myös muissa ihmistieteissä, esimerkiksi sosiaalipsykologiassa (ks. esim. Parker 1998). On myös tutkimusaloja, joille konstruktivismi vasta tekee tuloaan.

Usein on tyydytty myöntämään realismin ja konstruktivismin yhteensopimattomuus ja jatkettu jonkinlaista *apartheidia* – erillään elämisen politiikkaa. Tässä lähdetään kuitenkin siitä, että on jo aika mennä eteenpäin ja etsiä sellainen lähtökohhta, josta käsin voidaan nähdä uudella tapaa koko asetelma. Sekä realismin konstruktio että konstruktivismin oma rakennelma on syytä purkaa (dekonstruoida) ja kasata koko kompleksi uudelta pohjalta, jolloin realistiset ja konstruktivistiset kysymykset eivät enää ole jyrkästi yhteensopimattomia.

Syy yhteensopimattomuuteen on itse asiassa ollut näiden *molempien* liian abstrakteissa alkuoletuksissa. Abstraktihan tarkoittaa ”irti vedettyä”: olevaisen konkreetista yhteenkasvaneisuudesta on revitty väkivalloin irti joitakin puolia, joille sitten perustetaan koko teoriarakennelma. Liian ohuiden abstraktioiden sijaan on palattava elämän konkreettiseen täyteyteen. Kun liian rajoittuneet lähtökohdat korjataan, tullaan näkemykseen joka voi hyödyntää realismin ja konstruktivismin hyvät puolet, samalla kun niiden huonoista puolista voidaan luopua.

Realismin haittapuolena on sen taipumus johtaa tietoteoreettiseen absolutismiin, essentialismiin ja objektivismiin. Realismin ”jumalan näkökulman” mukaan maailma ”tuolla ulkona”, objektiivisesti ja kaikille samanlaisena esineenä on tiedettävissä ja tarkasti kuvattavissa. Tämän käsityksen kritiikki on sisäänkirjoitettu melkein jokaiseen konstruktivistiseen tekstiin; sen pääsisältönä on: jos todellisuutta ei voida hahmottaa muuten kuin erilaisten diskurssien läpi, niin mikä näin tuotetuista erilaisista versioista muka ansaitsee tulla nimitetyksi itse *Todellisuuden Kuvaksi?*²

Konstruktivismi puolestaan johtaa liian usein tietoteoreettiseen ”anything goes” relativismiin, jossa tiedon totuudellisuutta ei haluta tai voida arvioida. Konstruktivistisista lähtökohdista on mahdollista edetä suuntaan, jossa on milteipä itse kunkin makuasia minkä väitteen haluaa ottaa totena. Yksi tykkää yhdenlaisesta ja toinen toisenlaisesta. Lähellä on myös moraalinen relativismi, jossa hyvälle ja oikealle toiminnalle on olemassa niin monenlaisia tai ei minkäänlaisia kriteerejä, että lopulta mitään ei uskalleta pitää pahana, vaan kaikki sallitaan. Tässä ilmapiiirissä kasvatetut tai oikeammin kasvattamatta jätetyt lapset voivat tulla käsitykseen, että on ”vähä niinku” makuasia tappaako jonkun vai ei.

Donna Haraway (1991, 191) toteaa, että objektivistinen realismi ja kaiken kyseenalaistava totaalinen relativismi ovat vain toistensa peilikuvia, sama asia positiivina ja negatiivina. Ne eivät ole todellisia vaihtoehtoja, vaan saman asetelman

kääntöpuolia. Ne katsovat maailmaa ruumiittomasti ja paikattomasti kaikkialta ja ei mistään. Harawayn mukaan tiedon lähtökohdaksi onkin otettava tietäjän konkreettisesti maailmaan sijoittunut oleminen. Ihmisten asema ja suhteessa asettuva todellisuus on erilainen ja heidän ymmärryksensä ja kielensä on tästä suhteutumuksesta kumpuavaa: siksi tieto on luonteeltaan perspektiivistä, mutta samalla kun se voi olla todenperäistä. Voidaan kuitenkin kysyä: Totta kenelle? Minkälaisessa asemassa eläville ihmisille?³

Liian rajoittuneet oletukset subjektista

Realismilla ja konstruktivismilla on molemmilla juurensa länsimaisen modernin rajoittuneissa alkuoletuksissa, pmissseissä.

Mitkä siis ovat nuo alkuoletukset, jotka pitäisi tiedostaa ja muuttaa? Lähden tässä siitä, että käsitys inhimillisestä *subjektista* on se mikä on liian kapeasti ja abstraktisti ymmärretty sekä realismin että konstruktivismin näkökannoissa. Tarkkaan sanoen kysymys on *subjektin ontologiasta* eli käsityksestä millainen *olevainen* inhimillinen tietäjä ja ymmärtäjä oikeastaan on.

Nykymuotoinen realismi on näistä kahdesta vanhempi ja rakentuu René Descartesin (1596–1650) ajoilta periytyvän kartesiolaisen tai kartesistisen⁴ käsityksen vaaraan, jonka mukaan subjekti on *tajunta* eli ajatteleva substanssi (*cogito*; Descartes 1899, 1968, 1956). Näkemyksen uuden ajan filosofisen realismin sekä myös idealismin kartesiolaisesta perustasta esitti jo Heidegger (1927/1987, 246–252). Tajunta on tavallaan eräänlainen ihmispään sisällä asustava olento, joka ikkunoistaan katselee ulos ”ulkoiseen todellisuuteen” (tästä ks. Karvonen 1990).

Asetelma on kuin kameralaitteessa, *camera obscurassa*, joka muodostaa kuvia ulkomaailmasta mielen valkokankaalle. Mielen kuva on enemmän tai vähemmän tarkka kopio todellisuudesta. Kielen tehtävä on puhtaasti siirtotekninen: sen avulla mielen kuva muunnetaan ulkoiseen muotoon, jotta se voitaisiin saada siirrettyä yhdestä yksilötajunnasta toisen yksilötajunnan ulottuville. Tyypillisesti sovelletaan siis viestinnän *siirtomallia* (Carey 1975/1994).

Kartesiolainen tai tietoisuusfilosofinen realismi kallistuu helposti empiristiseksi vulgaarimaterialismiksi, joka korostaa todellisuuden objektien määräävyyttä subjektiivisten prosessien sijaan. Tällaisen materialismin suora vastakohta olisi kartesiolaisella pohjalla operoiva, esimerkiksi Berkeleyyn solipsismin kaltainen idealismi, joka näkee maailman suorastaan subjektin luomukseksi. Konstruktivismi sen sijaan ei ole tämän materialismin suora vastakohta, koska sen lähtökohdat ovat erilaiset.

Konstruktivismi on oppihistoriallisilta juuriltaan hieman nuorempi; se pohjautuu Immanuel Kantin (1724–1804) transsendentaalifilosofian mahdollistamaan ajatukseen, että kartesiolainen tajunta ei ole suvereeni herra talossaan, vaan että se on jonkin perustavamman, nimittäin käsitteellisten rakenteiden mahdollistama ilmiö. Näin siis tietoisuus ei ole todellinen subjekti, vaan se kunnia kuuluu ymmärrystä mahdollistaville rakenteille, transsendentaaliselle subjektiviteetille. Kantin kielenkäytössä ”transsendentaalinen” tarkoittaa kokemuksen tai ymmärryksen ennakkoehtoja. Nämä edellytykset ovat olemassa *a priori* eli ennen kokemusta ja ne osallistuvat kokemuksen, ymmärryksen tuotantoon. Nämä ehdot ovat ikään kuin muotoja, kaavaimia, jotka tuottavat kokemuksen muotoilemalla jotakin tolkullista siitä sekalaisesta aistimusvirrasta jota saamme maailmasta. (Kant 1997, Kauppi 1996, Määttänen 1995; fenomenologiasta transsendentalismina ks. Karvonen 1992).

Näitä transsendentaalisia rakenteita voi verrata tietokoneohjelman kymmeneen tuhansiin käskyriveihin, joita ohjelman käyttäjä ei suinkaan normaalisti havaitse. Näemme vain toimivan ohjelman toiminnat tulokset, emme ohjelmaa itsessään. Me näemme vain sen mitä tietokoneen näytöllä (tajunnassa) ilmenee, vaikka todellinen syy näytön tapahtumiin on ohjelmarakenne. Kant nimittäisi tällaista ohjelmarakennetta transsendentaaliseksi subjektiksi ja toimivien ohjelmien aikaansaama "näyttöilmiö" (taju) olisi empiirinen subjekti tai minä.

Kant (1988, xvi, 12) katsoi saaneensa aikaan tietoteoriassa "kopernikaanisen kumouksen". Kopernikus käänsi asiat jaloilleen osoittamalla, ettei aurinko kierrä maata (vaikka siltä näyttää) vaan maa aurinkoa. Myöskään tiedostuksen suunta ei ole objektista subjektiin (vaikka siltä näyttää) vaan päinvastoin objektista objektiin. "Subjekti, ihmisymmärrys, on tiedostuksessaan aktiivinen ja järjestää ulkoa tulevat vaikutelmat omien periaatteidensa mukaan" (Määttänen 1995, 73). Käsitteet ja kategoriat ovat subjektin ymmärrysmekanismien ominaisuuksia, mutta havaitsemisessa ne koetaan luonnon objektiivisiksi ominaisuuksiksi. Ihmiset ikään kuin työntävät subjektiivisia ominaisuuksia luonnon ominaisuuksiksi, vaikka asia näyttääkin päinvastaiselta.

Kantille aprioriset rakenteet eivät vielä olleet kielellisiä, mutta esim. de Saussuren (1916/1983) strukturaalikielitieteessä ja siihen pohjautuvassa ajattelussa aina diskurssianalyysia myöten rakenteet ovat nimenomaan kielen rakenteita. Saussurille empiirinen puhunta ei ollut tutkimisen arvoista, vaan tieteen tuli keskittyä puheen perustana olevaan kielijärjestelmään, joka mahdollistaa puheen ja ajattelun. Lévi-Straussin strukturalismissa tämä muotoiltiin niin että "emme me ajattele myyttejä, vaan myytit ajattelevat meissä". Toisin sanoen kielirakenteet ovat historian todellinen subjekti ja elävät ihmiset vain sen tanssittamia sätkynukkeja.

Käsitteellisen rakenteen tai kielen merkitys on konstruktivistisessä näkemyksessä hyvin suuri: se määrää sen mitä ikinä voimme maailmasta huomata ja käsittää. Tietokone ilman käyttöjärjestelmää ja ohjelmia olisi pelkkä fyysinen esine; samoin ihminenkin olisi ihminen ilman kulttuurisena perintönään saamaansa käsitteellistä käyttöjärjestelmää. Käsitteelliset rakenteet eivät ole yksilöllistä alkupeirää, vaan ne ovat luonteeltaan ylikykyllisiä, yhteisöllisiä. Viestintäkäsityksessä ei korostu viestien siirtäminen, vaan pikemminkin se millaisia yhteisiä, tietoisuutta tuottavia "ohjelmia" eli käsitteellisiä rakenteita ylläpidetään ja tuotetaan. Sovelletaan siis viestinnän *rituaalimallia* tai yhteisyysjäsenennystä (Carey 1975/1994; Malmberg 1981; Pietilä 1981b, 1997, 120)

Kantilainen transsendentalismi perustuu kartesismia kehittyneempiin lähtökohtiin ja on teorianakin kehittyneempi. Sitä voidaan luonnehtia transsendentaaliseksi idealismiksi, joka siis on jotain vallan muuta kuin kartesiolaisella perustalla toimiva idealismi. Transsendentaalisessa idealismissa subjektissa oleva tai oikeastaan subjektituden muodostava käsitteellinen rakenne muotoilee maailman ymmärrykselle: todellisuus sellaisenaan on toki olemassa, mutta siitä ei voida puhtaassa muodossaan tietää mitään. Tältä pohjalta on voitu ajatella, että todellisuudesta aistehimme tulviva bittivirta on hahmotonta kunnes kielelliset rakenteet sen jäsentävät mielekkäiksi yksiköiksi. Tällaista näkemystä vilauttaa Saussure kuin myös Sapir ja Whorf (ks. esim. Leino 1987).

Voidaan kuitenkin kysyä: jos vain kielen rakenteet jäsentävät maailmaa, niin miten esimerkiksi koirat voivat selvitä hengissä monimutkaisessa maailmassa. Ilmeisestikin ymmärrystä mahdollistavat rakenteet on käsitettävä laajemmin kuin vain ihmiskielen rakenteiksi. Kuitenkin ihmisellä kulttuurista alkuperää olevat käsitteistyksen aina sekaantuvat jollakin tapaa kognitiivisiin prosesseihin.

Kantilaisuutta kulttuurintutkimuksessa on arvostellut mm. kulttuurintutkija

Lawrence Grossberg (1995, 30, 238). Grossberg kannattaa jonkinlaisen uuden realismin kehittelyä. Hänen mukaansa "‘reaalinen’ on palautettava kulttuurintutkimuksen asialistalle ja samanaikaisesti on tunnustettava, että meillä ei ole helppoa tai mutkatonta pääsyä ‘reaaliseen’ merkityksenannon ja representaation järjestelmien ulkopuolella." (mt. 243)

Niin kartesiolainen cogito (tajuuta) kuin subjektissa toimivat käsitteelliset rakenteetkin ovat liian rajattuja perustuksia inhimillisen subjektin kunnolliselle käsittämiseksi. Se, mitä tämän rajoittuneisuuden voittamiseksi tulee tehdä, on antaa subjektille täysi konkreettinen olemassaolo: tarvitaan *laajennettua subjektikäsitystä*. Subjekti olisi tämän mukaan *kehollinen olio*, joka *toimii maailmassa* muiden ihmisten ja olevaisten joukossa ja jolla on myös kognitiivisten ja käsitteellisten rakenteiden mahdollistamaa *ymmärtämistoimintaa*. Subjektilla on siis tajunta ja sen ymmärrystä mahdollistavat käsitteelliset rakenteet, mutta niiden perustana on kehollinen ja käytännöllinen olemassaolo maailmassa.

Tämänkaltaisen subjektin maailmallistamisen operaation pani alulle jo jälkikartesiolainen Spinoza (1632–1677). Projektia jatkoi Hegel filosofiassaan (1770–1831) ja Marx praktisessa materialismissaan (1818–1883). 1900-luvulla hanketta on jatkanut mm. Heidegger (1889–1976), ns. filosofisen hermeneutiikan ja eksistentiaalisen fenomenologian perustaja. Subjektin kehollisuutta on perustellut ennen muuta Merleau-Ponty (1908–1961; 1986, ks. myös Heinämaa 1996).

Maailmallistetun subjektin pohjalla operoivaa teoriaa voidaan nimittää vaihtelevin tavoin. Voidaan puhua vaikkapa *perspektiivisestä realismista*, *relatiionaalisesta*⁵ (lat. *relatio* =suhde) *ontologiasta* tai *kontekstuaalisesta* mallista. Tätä lähestymistapaa olen käsitellyt myös muissa töissäni Karvonen (1997a ja b, 1998 ja 1999). Tällainen lähestymistapa liittyy kulttuurintutkimuksen kontekstualistiseen liikkeeseen, jota ovat kehittäneet mm. Volosinov 1990, Grossberg 1995 ja Lehtonen 1996.

Perustaksi relationaalis-kontekstuaalinen ontologia

Sekä kartesiolaisen realismin että transsendentaalisen konstruktivismiin ongelmana on subjektin käsittäminen ontologisesti maailmasta *erilliseksi* jo lähtökohdisaan. Ongelmat nousevat siis ontologiasta, tavasta ymmärtää subjektin olemisen. Huono ontologia johtaa huonoon tietoteoriaan, joten kunnollisen olemisperustan etsiminen subjektille on tärkeää.

Kontekstuaalisessa tai relationaalisessa ajattelutavassa lähtökohdaksi otetaan joukko olioita, jotka ovat sisäisissä, konstituovissa suhteissa keskenään. Tämä tahtoo sanoa sitä, että nuo oliot vaikuttavat toinen toisiinsa ja tuottavat toistensa tietynlaisen olemassaolon tavan. Olio on ominaispiirteiltään tietynlainen jossakin suhdekokonaisuudessa tai kontekstissa, mutta kun se siirretään toiseen kontekstiin, sen ominaispiirteet saattavat muuttua. Näin oliolla ei ole kiinteää olemusta tai essentiaa, vaan olemus on kontekstisidonnainen.

Hegelin ja Marxin dialektiikassa puhutaan kontekstin sijaan "totaliteetista" ja jonkin osan (momentin) olemuksen katsotaan määräytyvän juuri totaliteetin yhteydessä olemisesta. Marxin todellisuuskäsityksessä relaatio eli suhde on pienin ja redusoimaton yksikkö yhteiskuntaa analysoidessa. Myöskin strukturalismi on ainakin *metodologisesti* relationaalista⁶.

Esimerkki relationaalisesta ontologiasta. Sokerihattaroiden joukossa puunpalanen on jotakin "kovaa" ja "kestävää", mutta kun puunkappale siirretään timanttien joukkoon, siitä tuleekin "pehmeää" ja "murentuvaa". Toisessa kontekstissa

puupalan "olemuksena" näyttää olevan kovuus, mutta toisessa kontekstissa sen "olemuksena" onkin pehmeys. Tästä opitaan se, että jonkin ominaisuudet ja olemus riippuvat konteksteista ja että ne ovat suhteessa asettuvia eli relationaalisia ominaisuuksia. Todellisuus on relationaalista; se muodostuu siitä miten oliot suhteutuvat toinen toisiinsa. Todellisuus ei muodostu yksittäisistä erillisistä olioista A, B, C, D vaan suhteissa oloista; A:B, A:C, A:D jne. eli siitä miten nämä vaikuttavat toisiinsa tai tuottavat vaikutuksillaan toinen toisiaan. Todellisuus ei ole siis "esine" eikä myöskään pelkkä käsitteellinen konstruktio, vaan *vaikutusrakenne*.

Perspektiivistä tai relationaalista realismia kehittänyt amerikkalainen filosofi Evander McGilvary (1956) toteaa:

Jokainen erityinen osanen maailmassa on jäsenenä osasten muodostamassa kontekstissa ja se mitä osanen on, johtuu ainoastaan sen kontekstista; jäsenen ominaispiirteet ovat seurausta sen suhteista muihin kontekstin jäseniin. (mt. 17).

Eikö yksittäisillä olioilla siis ole mitään pysyvää, omaa identiteettiään? Kyllä, mutta myös olion sisäinen rakenne voidaan käsittää kontekstiksi joka muodostuu osasista. Ja näillä osasilla puolestaan on oma sisäinen kontekstinsa jne. On kyse sisäkkäisistä konteksteista tai suhdejärjestelmistä aivan kuten fraktaaligeometrisissä kuvissa, joihin voidaan mennä loputtomasti aina vain syvemmälle. Miten syväle mennäänkin, ei tavoiteta yksittäistä pistettä, vaan aina vain järjestelmä, suhdekokonaisuus, konteksti.

Malliin on syytä tuoda heti alusta alkaen mukaan *prosessuaalisuus*. Prosessuaalisuus merkitsee rakenteiden ja kontekstien käsittämistä dynaamisiksi, toiminnallisiksi, ajassa ylläpidettäviksi ja muuttuviksi. Todellisuus on jatkuvassa tuotannossaan, keskeytymättömässä *tulemisessaan*, kuten Hegel sanoisi. Hegelillä ja Marxilla oli kuitenkin ajatus todellisuuden edistymisestä täydellistä muotoaan kohti, aivan kuten tammen siemen on vääjäämättä kehkeytyvä täysikokoiseksi tammeksi. Postmoderniksi sankariksi nostettu Friedrich Nietzsche (1844–1900) oli niitä jälkihegeliläisiä, jotka pitivät kiinni prosessuaalisuuden ajatuksesta, mutta luopuivat valistushenkisestä teleologisesta kehitysmallista.

Prosessuaalisuutta voidaan perustella sillä, että elävät olennot edustavat korkeaa järjestyneisyyden tai kompleksisuuden astetta, mikä sellaisenaan on hyvin epätodennäköinen ilmiö maailmassa. Jos tällaista järjestyneisyyttä ei jatkuvasti vaalita tai uusinneta, on ilmeistä että systeemi palautuu todennäköisemmille vähäisemmän järjestyneisyyden asteille. Toisin sanoen rakenteet pysyvät olemassaolevina vain sikäli kun niiden järjestys tuotetaan aina uudestaan ja uudestaan eli siis jatkuvassa tuotannossa.

Käytettäessä sanoja "rakenne" tai "strukturi" syntyy käsitys että ne vain "ovat olemassa". Mutta kun rakenteet käsitetään järjestelmiksi, niin silloin ymmärretään, että rakenteet ovat olemassa vain "virtauksessaan" ja koska ne tuotetaan jatkuvasti olemassaoleviksi. Muutoksen mahdollisuus on aina käsillä järjestelmissä, mutta erityisesti se on läsnä epävakaisissa ns. bifurkaatiopisteissä eli haarautumakohdissa. Itse asiassa olion olemismääreiden muutos kontekstista toiseen siirryttäessä on selitettävissä toiminnallisesti: oman alajärjestelmänsä muodostavan olion "toimintakyky" on erilainen eri järjestelmäkokonaisuudessa.

Kun kontekstit eli suhdekokonaisuudet aletaan ymmärtää jatkuvassa tulemisensa ja muotoutumisensa prosessissa oleviksi, niin silloin voidaan käyttää sanaa "*konjunkturi*" eli suhdanne (vrt. Grossbergin 1985, 208 näkemykseen konjunkturalismista). Erilaisissa konjunktoureissa suhdejärjestelyt ovat muodostuneet erilaisiksi ja monien olioiden ominaispiirteet muuttuvat: todellisuus muuttuu.

Ihmisten relationaalinen todellisuus

Relationaalista ontologiaa voidaan soveltaa myös ihmisiin. Myös me olemme tietynlaisia olioita toisten jonkinmoisten olioiden keskellä ja meidän todellisuutemme määräytyy tästä kontekstissa olostamme. Emme tarkkaile maailmaa ulkopuolelta, vaan toimimme maailman sisällä siihen vaikuttavina osapuolina. Me tuotamme muita olevaisia jonkinlaisiksi omalla olemisellamme, samalla kun nämä toiset muotoilevat meidän olemismääreitämme tietynlaisiksi. Keskelle maailmaansa todellistunutta subjektia Heidegger (1927/1987) nimitti *Daseiniksi*, ”täälläolevaksi”.

Ihmiset luulevat, että todellisuus jonka he tuntevat jäsenissään, kuulevat, näkevät ja haistavat on ”tuolla ulkona” riippumattomana olemassa. Relationaalisen näkemyksen mukaan se todellisuus, jonka ihmiset tulevat tuntemaan, on suhteessa asettuvaa relationaalista todellisuutta. Olemassaoleva, toimiva ja ymmärtävä subjekti on itse toisena osapuolena mukana siinä tapahtumassa, joka saa olevan ilmentymään jonkinlaisena.

Jo meidän kehomme määrää sitä millaisena muut maailmalliset oliot ilmenevät. Samoin se toiminta mitä harjoittaen subjekti kohtaa muita olevaisia, määrää sen millaisena ne todellistuvat subjektille. Jos lyömme vedenpintaa lujaa avokämmenellä, se tuntuu kovalta. Mutta jos laskemme kätemme hiljaa veden kalvoon, se tuntuu pehmeän joustavalta. Toimintatapamme muuttavat todellisuussuhdetta A:X eli ne tuottavat erilaista relationaalista todellisuutta; tätä juuri korostetaan käytännössä materialismissa.

Voidaan sanoa, että oma olemisemme (toimintamme) määrää sitä, millaisena tulemme todellisuuden nahoissamme tuntemaan, kokemaan ja tietämään. Mutta toisaalta myös tietoisuutemme ja sitä mahdollistavat kognitiiviset rakenteet määräävät olemisemme, toimintamme ja suhteutumistamme tapaa. Dialektisesti: oleminen määrää tietoisuutta, mutta myös tietoisuus määrää olemista. Jonkin seikan tietävä henkilö käyttäytyy eri tavoin kuin se, joka ei tiedä. Tietävä on oliona erilainen kuin tietämätön.

Eksistentiaalisessa fenomenologiassa puhutaan *kohtaamisen ontologiasta* (ontology of encounter; Luijpen 1966, 1981). Tämä on eräs tapa puhua suhteesta asettuvasta todellisuudesta. Kohtaamiseen tarvitaan vähintään kaksi osapuolta ja lopputulos riippuu näiden molempien laadusta. Todellisuus on tämän mukaan se, mikä ilmenee sen kohtaamisissa. Todellisuus on sitä miten olio vaikuttaa meihin, kun me tietynlaisina ja tietyllä tavalla toimivina koostamme sen. Myös Grossberg (1995, 219–220, 244) määrittelee Deleuzen ja Quattarin innoittamana todellisuuden ”*vaikutusrakenteiksi*” (structure of effects) tai *todellisuusvaikutuksiksi*. Näin todellisuus ei siis olisi esine, vaan tietynlaisessa kohtaamisessa todellistuvia vaikutuksia. Kyse on tavallaan *vastavaikutuksista*, sillä kun me vaikutamme jollakin tavalla olevalle se vastavaikuttaa takaisin samassa suhteessa.

Todellisuus on siis vaikutusten ja vastavaikutusten, usein tavattoman monimutkainen järjestelmä. Uuden ajan luonnontieteessä käyttöönotettu kausaaliselittäminen eli syy-seuraus -suhteita hakeva ymmärtämistapa on liian yksioikoinen selitys todellisuuden kompleksisille vuorovaikutusjärjestelmille. Kausaalissa selityksessä edellytetään ajallisesti edeltävä syy (cause), joka sitten tuottaa yksipuolisena vaikutuksenaan seurauksen (effect). Syy on ”ensimmäinen” seurauksen nähden. Tosiasiassa maailma on – samanaikaisesti tai vuorotellen, symmetrisesti tai asymmetrisesti – toinen toisiinsa vaikuttavien tekijöiden systeemi, josta ensimmäistä ”syyllistä” on vaikea löytää. Kausaalinen selittäminen on kotoisin mekaanisten laitteiden kuten höyrykoneen riittävän yksinkertaisista systeemeistä, kuten Rauhala (1989, 46-47) huomauttaa. Kausaaliselitys on abstraktio konkreetista,

sotkuisesti toisiinsa kietoutuneiden vaikutusten kudoksesta. (ks. von Wright 1975, 41–43 ja Pietilä 1981a)

Todellisuuden käsittämisestä vaikutuksiksi seuraa se hyöty, että kaikki mikä jollakin tapaa vaikuttaa on todellista: myös mielikuvat, uskomukset, tieto. Kaikki nämä vaikuttavat maailmassa ja ovat siis omanlaistaan todellisuutta. Esimerkiksi uskontojen vaikutus maailmanhistoriaan ja kansojen kohtaloihin on hyvin todellista.

Tietomme on siis peräisin kohtaamisista, subjektin ja objektien erilaisista suhteutumisista. Realismi kuvittelee, että subjektin vaikutus voidaan siivilöidä pois tiedosta, jolloin saadaan objektiivista tietoa. Tietynlainen subjekti on kuitenkin yksi kohtaamisen osapuoli ja määrää omalta osaltaan todellisuusvaikutusten syntymistä. Jos subjektiivinen osapuoli jätetään huomiotta, tullaan objektivistiseen käsitykseen, jossa tiedon väitetään ilmentävän objektia sellaisena kuin se universaalisti ja sinänsä (an sich) ilmenee. Reilumpaa olisi kertoa millaisessa kontekstissa, millä tavoin kohdatessa ja millaiselle kohtaajalle todellisuuden olio ilmeni tietyllä tavalla. Myös luonnontieteen tietämys perustuu ”kohtaamisiin”. Kun luontoon vaikutetaan tietyssä suhteessa, se ”vastaa” ilmentämällä itsestään joitakin puoliaan. Koe on kysymys luonnolle ja vastaus on kysymyksen mukainen: ”metsä vastaa niin kuin sinne huudetaan”. Dialoginen kysymys–vastaus malli on hermeneuttinen näkemys tieteentekemisestä. (Gadamer 1985)

Relationaalinen todellisuus on *todellisuutta meille* (für uns) eikä siis todellisuutta sellaisenaan (an sich) kuten Kant sanoisi. Todellisuuden jonkinlaisena meille ilmentyminen ei kuitenkaan johdu pelkästään käsitteellisistä rakenteistamme kuten Kantilaisittain rajoittunut transsendentalismi esittää. Se johtuu laajemmin käsitetyistä subjektista: kehosta, toiminnasta ja toki myös käsitteellisistä rakenteista. Tietynlainen kehollisuus esimerkiksi määrää sen mikä on myrkkyyä: myrkkyy ei ole myrkkyyä an sich, vaan se on sitä juuri meille. Voi olla toisenlaisia olentoja, joille aine ei vaikuta myrkkynä. Myrkkyyvaikutusta ei tee tyhjäksi minkäänlaisella käsitteistöllä tuotettu ymmärrys. Myrkyt realiteetti ja faktisiteetti on kehon konstituimaa ja siihen voidaan vaikuttaa vain kehoa tai aineen koostumusta muuttamalla. Myrkyllisyys on siis samalla kertaa *ehdottoman todellinen fakta* ja *samalla se on suhteessa asettuva*, vain tietyn suhteen sisällä toteutuva todellisuusvaikutus. *Se ei ole relativistisesti mielivaltainen asia, eikä se myöskään ole objektivistinen ja universaali tosiasia ”tuolla ulkona”*. Se on relationaalinen fakta.

Esitysten totuutta ja pätevyyttä on relationaalisen ajattelun mukaan voitava arvioida. Tietoa tuottavien ihmisten todellisuus on suhteessa asettuva, ja niin myös tieto on relevanttia ja pätevää tuon kohtaamissuhteen puitteissa, vaan ei välttämättä universaalisti. Tieto ei ole objektiivinen kuva yleensä, vaan pikemminkin kuva siitä mitä tapahtuu kun kohtaamme muuta olevaista tietyllä tapaa; kuva siitä objektiivisesta vastavaikutuksesta jonka saamme vaikuttamalla tietyllä tapaa subjektiivisesti. Tietoa ei tarvitse käsittää vain maailmaa koskeviksi väitelauseiksi, vaan laajennetun tietokäsityksen (Vehkavaara 1998) tapaan subjektin rakenteiksi, esimerkiksi kognitiivisiksi malleiksi. Mutta myös kehollinen informaatio, vaikkapa DNA:n geneettinen tai immuunipuolustuksen järjestelmään sisältyvä informaatio on eräässä mielessä ”tietoa maailmasta”. Kognitiivinen malli tai ”teoria” on pätevä, jos se ennakoii ja ennustaa suhteellisen hyvin mitä tietynlaisessa kohtaamisessa tulee tapahtumaan. Edeltäkäsintietämisestä on erittäin suuri käytännön hyöty: pystytään esimerkiksi jo sienen ulkonäön perusteella tietämään se myrkylliseksi. (ks. lisää Karvonen 1997b).

Laajennetussa subjektikäsitelyssä subjekti on monikerroksinen. Kehollisuus muodostaa yhden perustavan tason meissä ja fyysinen olemassaolomme saa aikaan vastaavan tason ilmenemisen muissa olevaisissa. Arkikokemuksen fyysinen

todellisuus pakottavine vaikutuksineen on kehon korrelaatti maailmassa. Kehollisuus ei tietenkään riitä selittämään ihmislajin erikoislaatua. Kun kehollisuuteen lisätään käytännöllisen toiminnan taso ja yliyksilöllinen kielellis-käsitteellisen toiminnan taso, niin ihmisyyksy saadaan mallinnetuksi jo paljon paremmin.

On syytä todeta, että ihmiset elävät eri *asemissa* todellisuuden muodostavissa konteksteissa (ks. esim. Haraway 1991). Jo erilainen kehollisuus saa aikaan, että ihmisillä on erilainen mahdollisuus pärjätä olosuhteissa. Raskastekoiselle ihmiselle lukittu ovi voi olla vain hidaste, kun se hintelämmälle on pysäyttävä este. Myös ihmisten harjoittamat käytännöt tai ammatit merkitsevät erilaista kohtaamisen suhdetta todellisuuden kanssa. Joillekin pitkään jatkuva pouta tarkoittaa vain hyviä uimarantailmoja; maanviljelijälle helle saattaa kuitenkin merkitä sadon tuhoutumista ja elämänlaadun heikkenemistä.

Pertti Hemánus on kertonut provosoineensa eräässä konferenssissa keskustelua siitä onko olemassa erillisiä miesten ja naisten todellisuuksia (Hemánus ja Tervonen 1986, 53). Naiset enimmäkseen katsoivat, että erilaiset todellisuudet ovat olemassa, kun taas miehet puolustivat teesiä yhdestä todellisuudesta. Hemánus ja Tervonen pitivät tieteellisen realismin näkökulmasta ajatusta eri todellisuuksista perustelemattomana, jopa mielettömänä. Esimerkiksi ydinpommiko tappaisi vain miehet, mutta ei naisia? Tekijät katsovat, että eri sukupuolilla voi olla erilaisia intressejä tulkita saman todellisuuden asioita eri tavoin ja tästä voi seurata tärkeitä asioita. "Tämä on kuitenkin eri asia kuin että ontologisessa mielessä olisi olemassa miesten ja naisten todellisuudet." toteavat tekijät (mt. 54).

Relationaalista näkökulmasta tähän voidaan vastata seuraavasti. Atomipommin räjähdys on toki sellaista todellisuutta, joka on samalla tavalla tappavaa sekä miehille että naisille kuin myöskin eläimille. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteikö olisi myös sellaisia seikkoja joiden todellisuusvaikutus on erilainen miehille ja naisille. Jos esimerkiksi jossakin metsässä vaanii naisia raaka raiskaaja, niin tuo paikka on ympäristönä ontologisesti kovin erilainen naisille kuin miehille. Tilanne ei ole naisten kannalta mitenkään tulkinnanvarainen, vaan todellisuus faktisesti sattuu olemaan toinen heille kuin miehille. Toiset ihmiset ovat todellisuutta, eivät vain kivet ja kannot.

Relationaalinen kielikäsitys

Relationaalis-kontekstualistisessa näkemyksessä käsitteellisten rakenteiden merkitystä ei vähätellä, mutta ei niistä tehdä kaiken lähtökohtaakaan. Lähtökohtana täytyy olla kontekstiinsa sijoittuneen ihmisen konkreettinen olemassaolo, elämä ja toiminta. On järkevää ajatella ensisijaiseksi tietynlainen kohtaamisen suhde todellisuuden kanssa. Toimijan ymmärryskyky, mukaan lukien kielellisten käsitteiden mahdollistama ymmärrys, on tämän kohtaamissuhteen palveluksessa. Käsitteet kehitetään kuvaamaan jossakin praktisessa suhteessa avautuvaa todellisuutta ja siinä ilmeneviä tärkeitä seikkoja. Eri praksiksen puitteissa aivan eri asiat voivat olla tärkeitä, ja niinpä näitä eri elämänmuotoja vastaavat kielipelit tai diskurssitkin merkityksellistävät todellisuuden eri tavoin.

Kun metsäinsinööri on kohtaamassa hongikkaa ammatillisesti hän havainnoi sitä aivan eri tavoin kuin taidemaalari, joka asettelee kangastaan metsänreunaan. Sotilas suuntautuisi metsikköön aivan eri tarkoitukset mielessään kuin ammattisienestäjä. Sotilaat, sienestäjät, metsäinsinöörit ja taidemaalarit kehrittelevät kukin omissa porukoissaan käypää käsitteistöä metsikön kuvaamiseksi relevanteilta puoliltaan. Sotilaiden juttua kuunnellessa taidemaalarit olisivat ulalla, ja päinvastoin taiteilijoiden jutustelu olisi hepreaa sotaherroille.

Vaikka kielellistä käsitteistöä voidaan luoda ja muokata sopimaan tietyn praksiksen tai kohtaamissuhteen tarpeisiin, niin tämä ei tarkoita sitä, että ihmiset keksisivät tyhjästä käsitejärjestelmät. Pikemminkin ihmiset elävät perinnöksi saamassaan käsitteistössä, jonka he kyllä voivat muokata tai *artikuloida* kulloisiinkin konteksteihin sopivaksi. Käsitteistön jatkuva artikulaatio on tarpeen, koska käsitejärjestelmä on peräisin toisten ihmisten konteksteista tai menneisyyden konteksteista. Koska maailman kontekstit muotoutuvat koko ajan uudelleenlaisiksi, on käsitteellisiä malleja mukautettava uusiin oloihin, jotta se pystyisi pätevästi kuvaamaan muuttunutta todellisuutta.

Tässä uuden kontekstin käsitteistämässä on *metafora* eli vertauskuva mitä voimallisimman työväline. Metaforassa joltakin tutulta ja konkreettiselta lähtöalueelta otettua kognitiivista mallia sovitetaan outoon ja vaikeatajuiseen kohdealueeseen. Näin kohdealue B tulee käsitetyksi lähtöalue A:n käsittein. Metaforat eivät ole viattomia, vaan ne korostavat kohdealueessa joitakin puolia, samalla kun ne kätkevät joitakin toisia puolia. (Highlighting and hiding, Lakoff ja Johnson 1980; ks. myös Hellsten 1997.)

Metaforisen käsitteistämisen kyky esittää asiat joltakin puoleltaan on yleisemminkin kielen sanojen ominaisuus. Voidaan ajatella, että Saussuren (1916/1983) semiotiikan kuvaama kielellinen merkitsijä (signifier) ikäänkuin ”tartutetaan” kiinni johonkin todellisuuden puoleen, joka tulee näin merkityksi (signified). Kielen merkitsijöillä kyetään vetämään irti eli abstrahoimaan konkreettisen olevaisen monista puolista haluttuja puolia. Merkitsijällä ”vihreä” pystymme nostamaan tarkasteltavaksi esineiden värin piittaamatta lainkaan esim. muodosta ja käyttötarkoituksesta. Merkitsijän ”pyöreä” läpi voimme suuntautua kohti maailmaa hyvin selektiivisesti ollen kiinnostuneita vain tästä muotokriteeristä.

Edellä oli jo puhetta siitä kuinka eri praksisten puitteissa esim. metsää kohdatessa kiinnostus siihen kohdistuu eri tavoin. Vain jotkin puolet metsässä ja puissa ovat relevantteja tietyn intentionaalisen suuntautuneisuuden puitteissa. Nyt juuri nuo relevantit, kiinnostavat puolet voidaan merkitä kielellisillä merkitsijöillä ja samalla merkitsijöihin ”tarttuu” muitakin käyttöyhteyden kontekstuaalisia tekijöitä. Näin eri diskurssit kuvaavat kohdettaan tietynlaisten kohtaamistapojen kannalta pätevästi. Voimainsinööri merkityksellistä järven ”säätelyaltaaksi”, siinä missä maanviljelijä käsitteistää sen ”peltoalaa turhaan rajoittavaksi haittatekijäksi” tai ”lehmien juottoaltaaksi”. Kesämökkiläinen taas jäsentää järven ”uima- paikaksi” ja ”onkipaikaksi” jne.

Tähän voidaan soveltaa jo Gottlob Fregen (1892/1997) tekemää eroa mieleen (Sinn) ja viitekohteeseen (Bedeutung). Fregen esimerkki koski planeetta Venusta, joka ymmärrettiin kahden eri mielen kautta ”iltatähtenä” ja ”aamutähtenä”. Yhteen ja samaan kohteeseen suuntauduttiin kahden eri käsitteellisen rakenteen kautta, jolloin eri puolet siitä ovat huomion kohteina.

Vastaavasti voisi olla tilanne jossa yhdet ihmiset tunsivat tietyn hedelmän vain maultaan, ja tämän esiintymän he nimeäisivät sanalla ”kirpo”. Toiset taas tunsivat hedelmän vain näköisyyden perusteella ja he sanoisivat tätä esiintymää nimellä ”kelto”. Kirposta ja keltosta puhuvat ihmiset eivät aluksi tietäisi puhuvansa saman kohteen eri puolista, mutta dialogin myötä he voisivat vihdoinkin yhdistää yksipuoliset näkemyksensä alkaen puhua kohteesta ”sitruunana”. Näin keskustelu tuottaa aikaisempaa monipuolisemman käsityksen maailmasta. Frege ymmärsi mielen (Sinn) riippuvan kielen käsitteistä. Nyt sitruunaesimerkki kuitenkin osoittaa, että erilaiset mielet on voivat perustua paljon syvemmin erilaiseen maailman käytännölliseen kohtaamisen tapaan, jossa ilmenevät seikat mallinnetaan käsitteellisesti ja nimetään kielellisesti.

Yllä inhimillinen oleminen eli praktinen kohtaamistapa määrää kielellistä käsit-

teistystä. Asetelma toimii kuitenkin myös toisin päin: kielen käsitteet määräävät kohtaamisen tapaa. Inhimillinen subjekti on hyvin monenlaisissa suhteissa maailmaansa, jos ei samanaikaisesti niin sitten eri aikoina. Nyt kielellä voidaan aktivoi- da jokin tietty suhtautumis- ja suuntautumistapa maailmaan. Ikään kuin kehote- taan: katselepa asiaa tältä kannalta. Kielellä voidaan suostutella ihmiset ajattele- maan asiaa halutussa suhteessa, samalla kun ei-toivotut suhtautumistavat jäävät aktivoitumatta.

Kielen avulla voidaan ihmisissä aktivoi- da haluttu subjektiuden puoli tai identi- teetti. Tämänkaltaisiin seikkoihin perustuu retoriikan taito, joka voitaisiin tavan- omaisen puhetaidon sijaan suomentaa *puhuttelutaidoksi*. Samaa henkilöä voi- daan puhutella vaikkapa "isänä", "suomalaisena" tai "autonomistajana"; ja kus- sakin tapauksessa aktivoi- daan tietty puoli subjektista, joka suhtautuu asioihin tie- tyllä intressillä. Se, joka *suhtautuu* asioihin tietyllä tapaa, on taipuvainen myös *suhteutumaan* käytännöllisessä toiminnassaan vastaavalla tapaa.

Retoriseen suostutteluun perustuu myös ideologian ja hegemonian mahdolli- suus. On nimittäin mahdollista opettaa ihmiset katselemaan omaa elämänsäkin sellaisella kielen käsitteistöllä, joka palvelee aivan toisella tavalla maailmaan ase- moituneen ihmisryhmän etuja. Jos esimerkiksi järven virkistyskäyttäjät ja ammatti- kalastajat omaksuvat voimainsinöorien tavan merkityksellistä järvi "säännöstely- altaaksi", niin silloin he ovat *ideologisia subjekteja*, jotka vastoin omaa etuaan suostuvat järven pinnan monen metrin suuruisiin vaihteluihin. Tämä vaihtelu haittaa virkistyskäyttöä ja huonontaa kalojen lisääntymistä. Jos koko yhteiskun- nan julkisuudessa puhe järvestä "sääntelyaltaana" on saavuttanut hallitsevan ja it- sestään selvän aseman, silloin voidaan puhua *hegemoniasta*.

Relationaalinen näkemys sallii itse asiassa monenlaisia määritelmiä ideologialle. Jopa klassinen puhe "väärästä tietoisuudesta" on oikeutettu, samoin käsitys ideo- logiasta ryhmäkuntaisten intressien edistäjänä (Giddens 1984) on käypä. Ideolo- giassa tuotetaan subjektiutta (Althusser 1984) ja ideologia on "merkitystä vallan palveluksessa" (Fairclough 1997, 25; Thompson 1990, 56).

Kuten kulttuuritutkimus korostaa, yhteiskunta on merkityksellistämistä koske- van kamppailun tapahtumapaikka. Eri asemilla olevat ihmiset kohtaavat todelli- suuden eri tavoin ja heillä on erilaiset intressit edistää asioita maailmassa. Ihmiset kuitenkin elävät samassa niukassa maailmassa ja muodostavat toinen toisilleen elinympäristön. Ihmisten toimet voivat olla törmäyskursilla: yhden ryhmän asioi- den edistyminen voi merkitä toisen ryhmän elinmahdollisuuksien huononemista. *Politiikka* on läsnä kaikkialla yhteiskuntaelämässä: on päätettävä miten ja kenen etujen mukaisesti yhteistä maailmaa ja todellisuutta rakennetaan.

Seuraamuksia journalismille

Mitä tähän asti esitetystä voisi seurata journalismin käytännölle? Lähinnä kysymys on journalismin pohjana olevan tietoteorian ja journalistista toimintaa ohjaavan itseymmärryksen hieman uudenaikaisesta perustelusta. Monesti käytännön journa- lismissa jo noudatetaan esitettyjä periaatteita.

Sikäli kun todellisuus käsitetään *todellisuusvaikutuksiksi* eikä esineiksi, niin jon- kin asian todellisuus voi ilmetä aivan erilaisena eri tavoin maailmaan asemoitu- neille ihmisille. Tämän mukaan journalisminkaan ei tulisi kuvata kaikille saman- laista todellisuusesinettä vaan vaihtelevia todellisuusvaikutuksia. Näkemysten moninaisuutta ei kannattaisi häivyttää pyrkimyksenä konstruoida yksi ainoa tosi kuvaus todellisuudesta. Pikemminkin näkemysten moninaisuus ilmentää ihmisten

erilaisia relationaalisia todellisuuksia. Yhden kuvauksen todenperäisyys ei myöskään tee välttämättä toisia kuvauksia epätosiksi, koska eri tavoin suhteutuville todellisuus voi olla toinen.

Esimerkiksi EU tai globalisaatio ei vaikuta välttämättä samoin helsinkiläisen ohjelmistosuunnittelijan elämään kuin kainuulaisen maanviljelijän elinmahdollisuuksiin. Jos näkökulmien erilaisuutta typistetään voimakkaasti, ollaan äkkiä ideologiassa, joka palvelee tietyn ryhmäkunnan etua, vaikka tarkoituksena oli vain konstruoida kuvaus ”objektiivisesta todellisuudesta”.

Journalismin ihanteena voisi olla monipuolisuus, mikä on hieman eri asia kuin esineen kaltaisesti ymmärretty objektiivisuus. Jokaisen ymmärtämisaktin lähtökohtana on ymmärryksen yksipuolisuus: käsitämme asian rajoittuneesti jossakin suhteessa, joltakin puoleltaan. Mutta ymmärtäjä voi monipuolistaa ymmärrystään perehtymällä aiheeseen eri kannoilta, eri tahojen näkemyksiä kuuntelemalla jne. Hermeneuttisessa katsannossa ymmärryksen lähtökohtana on yksipuolinen ja abstrakti ennakkoluulo (Vorurteil), joka monipuolistuu ja tulee monimääreisemmäksi vuoropuhelussa kohteen kanssa. Monipuolinen käsitys ei ole sama asia kuin realismin korrespondenttinen Todellisuuden Kuva, jossa yksi ainoa todellisuus on kuvattu sillä ainoalla oikealla tavalla. Monipuolisuus voi koostua sarjasta näkökulmia, joissa eri tavoin maailmaan heitetyt ihmiset kertovat millainen heidän relationaalinen todellisuutensa on.

Käsitykset monipuolistuvat myös julkisen keskustelun myötä, kun eri tavoin asemoituneet ihmiset kertovat miten jokin asia heihin vaikuttaa ja miten he kokevat sen. Julkisuustilaa vartioiva toimittaja voi olla kättilö, joka edesauttaa erilaisten näkemysten esiinpääsyä ja kohtaamista julkisuudessa. Kun eri intressejä edustavat näkökannat on saatu esiin, voidaan kenties neuvotella mahdollisimman hyvä menettelytapa tämän yhteisen maailmamme jonkin ongelman ratkaisemiseksi. Näin on tultu *kansalaisjournalismin* (public journalism; esim. Kunelius ja Heikkilä 1996; Heikkilä ja Kunelius 1997, Merritt 1995, Rosen 1994) ideaan. Kansalaisjournalismissahan pyritään aktivoimaan ihmisiä kansalaisina, jotta he näkemyksineen kohtaisivat toisensa julkisuudessa ja jutuissa, sen sijaan että ihmisistä tuotettaisiin kyynisiä oman elämänsä sivustakatsojia kuten normaalijournalismin (objektivistisessä) piilo-opetusohjelmassa. Perspektiivisen realismin perusratkaisu tarjoaa hyvän lähtökohdan kansalaisjournalismin harjoittamiselle.

Yllä kuvattu monipuolistamisen ajatus on sovitettavissa yhteen Hemánuksen ja Tervosen (1980, 113–114) objektiiviselle joukkotiedotukselle suosittelman ns. *maksimaalisen vastaevideenssin* periaatteen kanssa. Tämä periaate tarkoittaa sitä, että journalistin olisi annettava hypoteeseilleen (malleilleen) ja ennako-odotuksilleen samanlainen mahdollisuus osoittautua niin oikeiksi kuin vääriksikin. Toimittajillahan voi jo aluksi olla hyvinkin vankkumaton käsitys siitä miten asiat ovat, ja he hakevat näkemykselleen tuen vaikka kiven silmästä. Joskus joudutaan etsimään pitkäänkin ennen kuin löytyy asiantuntija, joka vahvistaa toimittajan ennakkoluulot.

Hermeneuttisemmin puhuen toimittajat ovat monesti valmiita julkaisemaan vallitsevat ennakkoluulot ja stereotypiat, sen sijaan että olisivat huolella paneutunut tutkimaan asioiden monipuolisuutta. Tähän johtaa helposti kiire ja saatavilla olevan informaation puute, samoin pyrkimys yksinkertaistaa asioita iskulauseiksi. Tietojen puuttuessa joudutaan julkaisemaan vallitsevat kulttuuriset oletusarvot esimerkiksi siitä minkälaisia ”virolaiset yleensä ottaen ovat”. Näinhän kävi mm. Estonian uppoamisen uutisoinnissa (Raittila 1996a ja b). Journalismin stereotyppejä uusintavasta luonteesta ks. Lippmann (1965, 79–156) tai (1984); sekä Karvonen (1997a, 64–67).

Konstruktivismin suunnalta journalismin on puolestaan hyödyllistä omaksua ajatus *representaation politiikasta* eli esittämistä koskevista valinnoista, jotka merkityksellistävät kohteen joltakin kannalta, kenties jonkin ihmisryhmän etujen mukaisesti ja toisten etujen vastaisesti. Esimerkiksi kriittistä diskurssianalyysejä edustava Fairclough (1997, 13) toteaa, että ”Representoinnissa [esittämisessä] valitaan aina se, mitä kuvaukseen sisällytetään ja mitä jätetään pois, mikä asetetaan ensisijaiseksi ja mikä toissijaiseksi”. Tällaista valintaa toimittajakin joutuvat aina ja väistämättä tekemään. Journalistin on hyvä tiedostaa mahdollisimman hyvin ne valinnat, jotka lähteet tekevät omissa representaation politiikassaan. Samoin toimittajan olisi syytä tiedostaa *oma representaation politiikkaansa*, jonka seurauksena hän tulee esittäneeksi asiat jossakin suhteessa ja jonkun näkökulmasta. Jokainen sanakin on perspektiivinen ja valaisee kohteensa jostakin suunnasta.

Esitysten kohdalla on Faircloughin mukaan syytä kysyä:

- (a) Mikä on esitetyn vaihtoehdon yhteiskunnallinen alkuperä, mistä se tulee ja kuka sen esittää? (kenen tekemä representaatio se on?) (b) mikä voisi motivoida tällaisen valinnan? (c) mitä valinnasta seuraa, miten se vaikuttaa asianosaisten pyrkimyksiin? (mt. 26).

Edelleen Faircloughin (1997, 140) mukaan:

Kaikki tekstit ovat yhdistelmiä eksplisiittisistä merkityksistä (eli siitä mitä ’tuli sanotuksi’) ja implisiittisistä merkityksistä (eli alkuoletuksista, toisin sanoen siitä, mikä annetaan ymmärtää sanomatta suoraan). Alkuoletukset kiinnittävät uuden vanhaan, tuntemattoman tunnettuun, kiistanalaisen tervejärkiseen. Olennaista on se, kuinka alkuoletukset asemoivat lukijan, katsojan tai kuulijan: tekstissä oletetaan vastaanottajan jakavan joitakin terveen järjen alkuoletuksia ja vastaanottajan asema määräytyy niiden mukaan.

Mediaesitykset ovat retoriikkaa, jossa aktivoidaan ihmisten tietynlainen suhtautuminen asioihin, samalla kun toisenlaiset suhtautumiset jäävät aktivoitumatta. Media voi aktivoida päivästä toiseen tietynlaista suhtautumistapaa, samalla kun toiset suhtautumistavat jäävät sivuraiteille ruostumaan. Ne ajattelutavat ja subjektiasemat, joita jatkuvasti virkistetään, ovat tietysti päällimmäisinä ihmisten mielissä kun he toteuttavat valintojaan. Näin media voi uusintaa ja tuottaa paremmin yhdenlaista sosiaalista todellisuutta kuin toisenlaista.

Edellä käsiteltyjen ideoiden pohjalta voidaan esittää, ettei journalismin vanhan representationalistisen realismin tapaan tulisi pyrkiä kuvaamaan todellisuutta esiinäänä niin kuin se ”tuolla ulkona” kaikille samana on. Journalismi ei myöskään kantilaiseen tapaan kieltäytyisi puhumasta ontologisesta, faktisesta todellisuudesta. Journalismi tiedostaisi ihmisten olemisen ja todellisuuden relationaalisen luonteen, ymmärtäen että kussakin olemisen positiossa maailma todella voi olla ratkaisevasti erilainen ja tätä vastaten asioiden merkityksellisyys sekä faktisuus voivat vaihdella, eivät kuitenkaan mielivaltaisesti. Tällainen perspektiivisyyden ajatus sopii hyvin yhteen kansalaisjournalismin idean kanssa. Keskustelu, dialogi, auttaa ymmärtämään maailmaa myös toisten kannalta ja siten se voi parantaa yhteiselon mahdollisuuksia.

Relationaaliselta pohjalta ajatellen journalismin kausaalinen tapa etsiä syy–seuraussuhteita eli käytännössä ”syyllistä” (ks. Palmolahti 1993) on monimutkaisemmissa tapauksissa liian yksioikoinen. Useinhan ensimmäistä syytä on mahdoton löytää, vaan pikemminkin on kyse vuorovaikutusten järjestelmästä, jossa syytä on niin sysissä kuin seppissäkin.

Kaiken kaikkiaan journalismin kannattaisi tiedostaa olevansa yksi ontologinen osapuoli maailmassa, joka olemisellaan myös tuottaa todellisuutta, sen sijaan että

se kuvittelisi olevansa aineeton haamu joka vain kuvaa todellisuutta ulkopuolelta. Me kaikki olemme tuomittuja olemaan "sisällä" todellisuudessa, sen osapuolina, eikä kukaan voi saavuttaa maailman ulkopuolella olevan outsiderin jumalallista asemaa.

Viitteet

- 1 Pertti Hemánus (1997) on toisaalla soveltanut tyylipuhtaasti myös konstruktivistista tutkimusotetta.
- 2 "Jumalan näkökulmasta" on puhunut kantilaista transsendentalismia ja realismia yhdistänyt Hilary Putnam (esim. 1990). Putnam pyrkii rakentamaan "sisäistä realismia" (internal realism) vastakohtana objektivistiselle eksternalistiselle realismille (ks. myös Pihlström 1994). Putnamin yritys on hyvä, mutta hän näyttää jäävän kantilaisten rajoitusten vangiksi. Putnam ei ole tarpeeksi radikaali, vaan tyytyy esittämään että tieto ja totuus on teoriariippuvaista. Myös Roy Bhaskarin (1978) hanke "transsendentaalisen realismin" muotoilemiseksi näyttää tyssäävän samoihin ongelmiin kuin Putnamin projekti.
- 3 Naistutkimuksessa on kehollisuuden ja paikantuneisuuden problematiikkaa on pohdittu laajasti. Erityisesti feministisestä epistemologiasta ks. Alcoff ja Potter, eds. (1993), Haraway (1991), Harding (1991), Lennon ja Whitford, eds. (1994), Ronkainen (1999), Stanley, ed. (1990).
- 4 Sanalla "kartesistinen" jotkut haluavat korostaa, että kritiikki ei kohdistu Descartesin itsensä teksteihin, vaan myöhempiin yksinkertaistaviin ja vajavaisiin tulkintoihin näistä.
- 5 Mainittakoon, että käytän tässä termiä relationaalinen lähinnä Cherwitzin ja Hikinsin (1986) mielessä, enkä esim. Marcolis'in (1991) tapaan.
- 6 Esim. Wacquant (1995, 36) korostaa, että sosiologi Pierre Bourdieu on metodologinen relationisti, joka "soveltaa relationaalista käsitystä poikkeuksellisella innolla ja hellittämättömyydellä."

Kirjallisuus

- Alcoff, Linda & Elizabeth Potter (eds.) (1993).
Feminist Epistemologies. New York : Routledge.
- Althusser, Louis (1984)
Ideologiset valtiokoneistot. Helsinki ja Tampere: Kansankulttuuri ja Vastapaino.
- Bhaskar, Roy (1978)
A Realist Theory of Science. New Jersey: The Harvester Press.
- Carey, James W. (1975/1994)
Viestintä kulttuurisesta näkökulmasta. (orig. A Cultural Approach to Communication, 1975). Tiedotustutkimus 17(1994):2.
- Cherwitz, Richard A. & James W. Hikins (1986)
Communication and Knowledge: An Investigation in Rhetorical Epistemology. South Carolina: University of South Carolina Press.
- Descartes, René (1899)
Metodin esitys. Mielenliikutuksien tutkiskelu. Metafyysisiä mietelmiä. Latinankielisestä alkuteoksesta suomentanut Th. Suuronen. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran kirjapaino-osakeyhtiö.
- Descartes, René (1956)
Teoksia ja kirjeitä. Suom. J.A. Hollo. Porvoo: WSOY.
- Descartes, René (1637/1968)
Discourse on Method And the Meditations. London etc. : Penguin Books.
- Fairclough, Norman (1997)
Miten media puhuu. Tampere: Vastapaino.
- Frege, Gottlob (1997)
Mielestä ja merkityksestä. (Über Sinn und Bedeutung, 1892). Teoksessa: Raatikainen, P. (toim.) Ajattelu, kieli, merkitys. Analyttisen filosofian avainkirjoituksia. Helsinki: Gaudeamus.
- Gadamer, Hans-George (1985)
Truth and Method. London: Sheed and Ward.
- Giddens, Anthony (1984)
Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analysissä. Helsinki: Otava.
- Grossberg, Lawrence (1995)
Mielihyvän kytkennät. Risteilyjä populaarikulttuurissa. Tampere: Vastapaino.
- Haraway, Donna (1991)
Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective. In: Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature. New York: Routledge.
- Harding, Sandra (1991)
Whose Science? Whose Knowledge? Thinking From Women's Lives. London: Open University Press.
- Heidegger, Martin (1927/1987)
Being and Time. (orig. Sein und Zeit, 1927; teoksesta on tulossa myös suomennos). Oxford: Basil Blackwell.

- Heikkilä, Heikki ja Risto Kunelius (1997)
Julkisen journalismin äärellä. Tiedotustutkimus 20(1997):4.
- Heinämaa, Sara (1996)
Ele, tyyli ja sukupuoli. Merleau-Pontyn ja Beauvoirin ruumiinfenomenologia ja sen merkitys sukupuolikysymykselle. Helsinki: Gaudeamus.
- Hellsten, Iina (1997)
Metaforien Eurooppa: näkökulmia suomalaisen EU-journalismiin. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Julkaisuja sarja A:90/1997.
- Hemánus, Pertti & Ilkka Tervonen (1980)
Objektiivinen joukkotiedotus. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti & Ilkka Tervonen (1986)
Totuuksista utopioihin. Journalismiin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista. Helsinki: Otava.
- Hemánus, Pertti (1997)
Doping, hyvä vihollinen. Yhteiskuntatieteilijän puheenvuoro. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kirjaston julkaisusikkö.
- Kant, Immanuel (1783/1997)
Prolegomena eli johdatus mihin tahansa metafysiikkaan, joka vastaisuudessa voi käydä tieteestä. Helsinki: Gaudeamus.
- Kant, Immanuel (1781/1988)
Critique of Pure Reason. (Kritik der reinen Vernunft). London: J.M. Dent & Sons Ltd.
- Karvonen, Erkki (1990)
Objektiivisuustutkimus, realismi ja "ulkoinen todellisuus" – keskeisen metaforan kritiikkiä. Tiedotustutkimus 13(1990):1.
- Karvonen, Erkki (1992)
Odotuksen struktuurit ja populaari representaatio. Fenomenologinen tutkielma sosiaalisista odotuksista ja niiden suhteesta populaarikulttuuriin esittämiseen. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos. Julkaisuja A 80/1992.
- Karvonen, Erkki (1997a)
Imagologia. Imagon teorioiden esittelyä, analyysiä, kritiikkiä. Acta Universitatis Tamperensis 544. Akateeminen väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Karvonen, Erkki (1997b)
Kohti relationaalista tietokäsitystä. Teoksessa: Stachon, Kari (toim.) Näkökulmia tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus.
- Karvonen, Erkki (1998)
Ihminen ja kulttuuri eli robinsonit asfalttiviidakossa. Teoksessa: Viestinnän jäljillä. Helsinki: WSOY.
- Karvonen, Erkki (1999)
Elämää mielikuvayhteiskunnassa. Imago ja maine menestystekijöinä myöhäismodernissa yhteiskunnassa. Helsinki: Gaudeamus.
- Kauppi, Raili (1987/1996)
Kantin transsendentaalinen idealismi. Königsberg 1(1996):1.
- Kunelius, Risto ja Heikki Heikkilä (1996)
Public Journalism. Journalismiin julkisen harkinnan areenana. Helsinki: Yleisradion tasa-arvotoimikunnan julkaisuja. Sarja B:1/1996.
- Lakoff, George & Mark Johnson (1980)
Metaphors We Live By. University of Chicago Press, Chicago 1980.
- Lehtonen, Mikko (1996)
Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstintutkimuksen lähtökohtia. Vastapaino. Tampere 1996.
- Leino, Pentti (1987)
Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa: Tommi Hoikkala (toim.) Kieli, kertomus, kulttuuri. Helsinki: Gaudeamus.
- Lennon, Kathleen & Margaret Whitford (eds.) (1994).
Knowing the difference : feminist perspectives in epistemology. London : Routledge.
- Lippmann, Walter (1922/1965)
Public Opinion. New York: The Free Press.
- Lippmann, Walter (1984)
Stereotyyppiä ja uutinen. Lyhentäen kääntänyt Veikko Pietilä. Tiedotustutkimus 7(1984):4.
- Luijpen, William A. (1966)
Phenomenology and Humanism. A Primer in Existential Phenomenology. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Luijpen, William A. (1981)
Existential Phenomenology. Revised edition. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Malmberg, Tarmo (1981)
Viestintä ja kulttuuri. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos julkaisuja C:2.
- Marcolis, Joseph (1991)
The Truth About Relativism. Oxford: Blackwell.
- McGilvary, Evander Bradley (1956)
Toward A Perspective Realism. La Salle, Illinois: The Open Court Publishing Company.
- Merleau-Ponty, Maurice (1945/1986)
Phenomenology of Perception. London: Routledge & Kegan Paul.
- Merritt, Davis Jr. (1995)
Public Journalism and Public Life. Why Telling the News is Not Enough. Hillsdale New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. Publishers.

- Määttänen, Pentti (1995)
 Filosofia. Johdatus peruskysymyksiin. Helsinki: Gaudeamus.
- Palmolahti, Harri (1993)
 Kuka ampui?: tutkimus journalismin, erityisesti televisiuutisten tavasta syyllistää. Tampere: Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja. Sarja A ; 81.
- Parker, Ian (ed.) (1998)
 Social Constructionism, Discourse and Realism. London etc.: Sage.
- Pietilä, Veikko (1981a)
 Selittämisestä yhteiskuntatieteissä. Tampere: Tampereen yliopisto, Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. 2. korjattu ja laajennettu painos.
- Pietilä, Veikko (1981b)
 Tiedon siirtoa vai yhteisyyttä? Tiedotustutkimus 4(4):1981.
- Pietilä, Veikko (1997)
 Joukkoviestintätutkimuksen vaihteilla. Tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Tampere: Vastapaino.
- Pihlström, Sami (1994)
 Putnamin episteemisestä totuuskäsitteestä. Niin & Näin 1(1994):2.
- Putnam, Hilary (1990)
 Realism with a Human Face. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Raittila, Pentti (1996a)
 Estonia-katastrofin uutisointi virolaisuutta rakentamassa. Tiedotustutkimus 19(1996):2.
- Raittila, Pentti (1996b)
 Uutinen Estonia : kriisiviestintä ja journalismin etiikka koetuksella. Tampere: Tampere University Press.
- Rauhala, Lauri (1989)
 Ihmisen ykseys ja moninaisuus. Ei painopaikkaa: Sairaanhoidtajien koulutussäätiö.
- Ronkainen, Suvi (1999)
 Ajan ja paikan merkitsemät : subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Helsinki: Gaudeamus.
- Rosen, Jay (1994)
 Making Things More Public. On the Political Responsibility of the Media Intellectual. Critical Studies in Mass Communication 11 (1994), 362–388.
- Saussure, Ferdinand de. (1916/1983)
 Course in General Linguistics. Translated and annotated by Roy Harris. London: Gerald Duckworth & co.
- Stanley, Liz (ed.) (1990)
 Feminist praxis : research, theory and epistemology in feminist sociology. London : Routledge.
- Thompson, John B. (1990)
 Ideology and Modern Culture: Critical Social Theory in the Era of Mass Communication. Cambridge: Polity Press.
- Vehkavaara, Tommi (1998)
 Tietoa ilman uskomuksia. Königsberg 3(1998):1.
- Volosinov, Valentin (1990)
 Kielen dialogisuus. Marxismi ja kielifilosofia. Tampere: Vastapaino.
- Wacquant, Lois. (1995)
 Kohti sosiaalista prakseologiaa: Bourdieun sosiologian rakenne ja logiikka. Teoksessa: Bourdieu, Pierre & Lois Wacquant. Refleksiiviseen sosiologiaan. Joensuu: Joensuu University Press.
- Wright, Georg H. von. (1975)
 Explanation and Understanding. London: Routledge and Kegan Paul.